

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i08.094>

AUTIZM SINDROMLI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHDA MULOQOT KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK TIZIMI

R.Sh.Nabiyev Qo'qon DU

Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi
ravshanbeknabiyev18@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-4764-6257>

Tel: +998 94 440 3301

Annotatsiya. Ushbu maqolada autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash jarayonida muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilib, ular bilan ishlashning metodik tizimi bayon etilgan. Autizm sindromli bolalarda muloqot ko'nikmalarini shakllantirishning metodologik asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu bolalarda muloqot komponentlarini verbal, noverbal, ijtimoiy, emotsional va funksional jihatdan baholashning metodologik asoslari hamda ularning o'ziga xos individual rivojlanish xususiyatlari ochib berilgan. Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash jarayonida muloqot ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: autizm sindromi, inklyuziv ta'lim, muloqot ko'nikmalari, nutq rivojlanishi, maxsus pedagogika, logopedik yordam, ijtimoiy moslashuv, reabilitatsiya, pedagogik yondashuv.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития коммуникативных навыков у детей с аутизмом в процессе подготовки к школьному обучению, а также освещается методическая система работы с ними. Научно обоснованы методологические основы формирования коммуникативных навыков у детей с аутизмом. Раскрыты методологические основы оценки компонентов коммуникации по вербальным, невербальным, социальным, эмоциональным и функциональным аспектам, а также выявлены индивидуальные особенности их развития. Обоснованы возможности определения педагогических условий формирования и развития коммуникативных навыков у детей с аутизмом в процессе их подготовки к школьному обучению.

Ключевые слова: аутизм, инклюзивное образование, коммуникативные навыки, речевое развитие, специальная педагогика, логопедическая помощь, социальная адаптация, реабилитация, педагогический подход.

Abstract. This article examines the development of communication skills in children with autism spectrum disorder (ASD) during their preparation for school education and presents a methodological system for working with them. The methodological foundations of developing communication skills in children with ASD are scientifically analyzed. The article also explores the methodological principles of assessing communication components from verbal, nonverbal, social, emotional, and functional perspectives, as well as the specific individual developmental characteristics of children with ASD. Furthermore, the study substantiates the possibilities of identifying pedagogical conditions for the formation and development of communication skills in children with ASD during the process of preparing them for school education.

Keywords: autism spectrum disorder, inclusive education, communication skills, speech development, special education, speech therapy support, social adaptation, rehabilitation, pedagogical approach.

KIRISH. 2020–2025-yillarga mo‘ljallangan inklyuziv ta’lim konsepsiyasi asosida ko‘plab o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Bu islohotlar natijasida yuzlab umumiy o‘rta ta’lim maktablari imkoniyati cheklangan bolalar uchun ochildi. Shuningdek, davlat tomonidan “Imkon” reabilitatsiya va ta’lim markazlari tashkil etilib, ularda bolalar bir vaqtning o‘zida pedagogik, psixologik va tibbiy yordam olmoqda. Bugungi kunda ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish orqali Daun sindromli bolalarning ta’lim olish va jamiyatga moslashish imkoniyatlari kengaymoqda. Maxsus pedagogik yondashuvlar, reabilitatsiya markazlari va yangi ta’lim dasturlari orqali ularning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish va ijtimoiy hayotga faol qo‘shilishi ta’minlanmoqda.

Maktabgacha yosh davri bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashning asosiy poydevori hisoblanadi. Shu sababli bolalar bu yosh davrida muloqot ko‘nikmalarini turli holatlarda egallab borishadi. Bu esa kelajakda ularda kuzatilishi mumkin bo‘lgan muloqot kamchiliklarining oldini olishga xizmat qiladi.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishning metodik tizimi: metodik tizm o‘zi nima? degan savolga javob beramiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Metodik tizim - muayyan ta’limiy yoki korreksion-rivojlantiruvchi maqsadni amalga oshirishga qaratilgan maqsad, vazifa, mazmun, tamoyil, metod, vosita, tashkiliy shakl hamda baholash mezonlarining o‘zaro uzviy bog‘langan va izchil tashkil etilgan yaxlit majmuasidir. Ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan metodik tizimning asosiy xususiyati shundaki, undagi har bir komponent alohida emas, balki yagona maqsadga xizmat qiluvchi funksional birlik sifatida namoyon bo‘ladi. Bunda maqsad metodik tizimning yo‘nalishini belgilaydi, mazmun uning amaliy mohiyatini ochib beradi, metod va vositalar belgilangan vazifalarni amalga oshirishni ta’minlaydi, tashkiliy shakllar jarayonning qanday tashkil etilishini belgilaydi, baholash esa erishilgan natijalarni aniqlash imkonini beradi.

Metodik tizimning maqsadi: autizm sindromli bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Autizm sindromli bolalarda muloqot komponentlarini verbal, noverbal, ijtimoiy, emotsional va funksional baholashning metodologik asoslarini hamda ularning o‘ziga xos individual rivojlanish xususiyatlarini aniqlashtirish;

Autizm sindromli bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida muloqot ko‘nikmalarini tarkib toptirishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash;

Autizm sindromli bolalarning muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan variativ korreksion-pedagogik texnologiyalar majmuasini tizimlashtirish va ularni joriy etish mazmunini takomillashtirish;

Autizm sindromli bolalarni maktabga tayyorlashda muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha ko‘nikmalarini shakllantirishning samaradorligini oshirishga qaratilgan ishlarni amalga oshirish.

Nazariy manbalarni o‘rganish natijasida muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish **tizimlilik, izchillik, bosqichma-bosqichlik, individual yondashuv, faoliyatga yo‘naltirilganlik va ijtimoiy muhit bilan bog‘liqlik** tamoyillari asosida tashkil etilishi lozimligi asoslandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Autizm sindromli bolalarni maktabga tayyorlashda muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish tamoyillari

Tizimlilik tamoyili autizm sindromli bolalarda muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonining o‘zaro bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi tarkibiy qismlar asosida yaxlit tashkil etilishini nazarda tutadi. Mazkur tamoyilga ko‘ra, muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish alohida nutqiy topshiriqlar yoki bir martalik mashg‘ulotlar bilan chegaralanmay, verbal, noverbal, ijtimoiy, emotsional va funksional komponentlarning o‘zaro uyg‘un rivojlanishi asosida amalga oshiriladi.

Tizimlilik bolaning muloqotga kirishishi, kommunikativ vositalardan foydalanishi, suhbatdosh bilan o‘zaro ta’sir qilishi, emotsional holatni anglash va muloqotdan amaliy

maqsadda foydalanish ko‘nikmalarini yagona jarayon sifatida tashkil etishni ta‘minlaydi. Bunda har bir komponentning rivojlanish darajasi boshqa komponentlar bilan uzviy aloqada hisobga olinadi. Mazkur tamoyil asosida mashg‘ulotlarda, masalan, bolaning pedagog bilan verbal murojaat qilishi bilan bir qatorda ko‘z bilan aloqa o‘rnatishi, tegishli imo-ishoradan foydalanishi, navbat kutishi va o‘z ehtiyojini kommunikativ jihatdan maqbul shaklda ifodalashi birgalikda rivojlantiriladi.

Izchillik tamoyili muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish mazmuni, metodlari va mashqlarining oldindan belgilangan pedagogik mantiq asosida muntazam va uzviy davom ettirilishini ifodalaydi. Ushbu tamoyilga muvofiq har bir yangi kommunikativ ko‘nikma bolaning avval shakllangan ko‘nikmalariga tayanadi va ular bilan funksional jihatdan bog‘lanadi.

Autizm sindromli bolalar bilan ishlashda kommunikativ topshiriqlarni tartibsiz yoki tasodifiy tanlash kutilgan natijani ta‘minlamasligi mumkin. Shu sababli dastlab bolaning mavjud kommunikativ imkoniyatlari aniqlanib, keyinchalik ular asosida yangi ko‘nikmalarni shakllantirish mazmuni belgilanadi. Bola avval pedagog murojaatini qabul qilishni o‘zlashtirsa, keyingi bosqichda unga oddiy ko‘rsatmani bajarish, undan so‘ng o‘z ehtiyojini bildirish, yordam so‘rash va nihoyat pedagog bilan qisqa kommunikativ hamkorlikka kirishish kabi vazifalar izchil tashkil etiladi.

Bosqichma-bosqichlik tamoyili muloqot ko‘nikmalarining bolaning individual imkoniyatlari va rivojlanish darajasiga muvofiq oddiy kommunikativ harakatlardan murakkabroq kommunikativ faoliyatga tomon izchil shakllantirilishini ta‘minlaydi.

Mazkur tamoyil autizm sindromli bolalarda kommunikativ ko‘nikmalarning bir xil sur‘atda shakllanmasligi bilan bog‘liq individual farqlarni hisobga olishni talab etadi. Shu sababli dastlab sodda va tushunarli kommunikativ harakatlar shakllantirilib, keyinchalik ularning murakkabligi, davomiyligi va mustaqillik darajasi bosqichma-bosqich oshiriladi. Bola avval pedagog bilan aloqa o‘rnatishga, keyin murojaatni qabul qilishga, sodda ko‘rsatmani bajarishga, o‘z ehtiyojini bildirishga, yordam so‘rashga, navbat kutishga va tengdosh bilan hamkorlik qilishga o‘rgatiladi. Shuningdek, pedagog tomonidan beriladigan yordam ham bolaning mustaqilligi ortib borishiga qarab bosqichma-bosqich kamaytiriladi.

Individual yondashuv tamoyili har bir autizm sindromli bolaning kommunikativ rivojlanish darajasi, nutqiy imkoniyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari, o‘zlashtirish sur‘ati, kommunikativ xulq-atvori va mavjud qiyinchiliklarini hisobga olgan holda ta‘limiy-korreksion jarayonni tashkil etishni nazarda tutadi.

Mazkur tamoyilga ko‘ra, barcha bolalarga bir xil topshiriq, metod yoki kommunikativ talabni qo‘llash o‘rniga bolaning individual imkoniyatlariga mos pedagogik ta‘sir vositalari tanlanadi. Verbal nutqi yetarlicha shakllanmagan bola uchun vizual, predmetli yoki imo-ishoraviy tayanchlardan foydalanish, verbal imkoniyatlari nisbatan yuqori bo‘lgan bola bilan esa dialogik muloqot va mustaqil javob berishga yo‘naltirilgan topshiriqlarni kengaytirish mumkin. Bolaning qiziqishlari kommunikativ motivatsiyani kuchaytiruvchi vosita sifatida qo‘llanadi, topshiriqlarning murakkabligi uning individual imkoniyatiga moslashtiriladi va pedagogik yordam darajasi bolaning mustaqil faoliyatiga qarab belgilanadi.

Ijtimoiy muhit bilan bog‘liqlik tamoyili muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonini bolaning real ijtimoiy munosabatlari va kundalik kommunikativ vaziyatlari bilan uzviy bog‘lashni nazarda tutadi. Muloqot insonning boshqa shaxslar bilan o‘zaro ta’siri jarayonida namoyon bo‘ladigan ko‘nikma bo‘lganligi sababli, uni faqat individual mashg‘ulot doirasida shakllantirish yetarli emas.

Mazkur tamoyil asosida bola pedagog, ota-ona, tengdoshlar va boshqa ijtimoiy muhit vakillari bilan turli kommunikativ vaziyatlarga jalb etiladi. Bunda mashg‘ulotda shakllantirilgan ko‘nikmalarni kundalik hayotda, guruhda, o‘yin jarayonida va maktab muhitida qo‘llash uchun sharoit yaratiladi. Pedagog bilan shakllantirilgan “murojaat qilish”, “yordam so‘rash”, “savolga javob berish”, “navbat kutish” va “hamkorlik qilish” ko‘nikmalari keyinchalik tengdoshlar bilan o‘yin va o‘quv faoliyatida ham qo‘llanadi. Ota-onalar esa shakllantirilgan kommunikativ ko‘nikmalarni uy sharoitida muntazam mustahkamlashga jalb etiladi.

XULOSA

Autizm sindromli bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayoni, murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, bir necha bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Har bir bosqichda bolaning individualligi, ehtiyojlari va qobiliyatlari inobatga olinishi lozim. Keling, har bir bosqichni atroflicha ko‘rib chiqamiz.

1. Baholash bosqichi. Bu bosqichda bolaning rivojlanishi va qobiliyatlari baholanadi. Psixolog, pedagog va mutaxassislar tomonidan tayyorlangan testlar va savollar orqali bolaning kuchli va kuchsiz tomonlari aniqlanadi. Ota-onalar bilan muloqot olib boriladi, ular bolaning kundalik hayoti, ijtimoiy muloqoti, o‘qish qobiliyatlari va boshqalar haqida fikrlari yig‘iladi.

2. Maqsadlarni belgilash. Baholash natijalariga asoslanib, bolaga individual maqsad belgilanadi. Bu maqsad o‘quv, ijtimoiy va hissiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Qisqa muddatli va uzoq muddatli maqsadlar yaratiladi. Bu bolaga har bir yutuqni aniq ko‘rish va baholash imkonini beradi.

3. O‘quv dasturini ishlab chiqish. Bolaga mo‘ljallangan individual o‘quv rejasini ishlab chiqish muhim hisoblanadi. Ushbu reja bolaning ehtiyojlariga, qobiliyatlariga va ortda qolgan bilimlariga mos kelishi shart. O‘quv dasturi ijtimoiy ko‘nikmalar, mustaqil hayotda zarur bo‘lgan ko‘nikmalar va akademik bilimlarni o‘z ichiga olishi kerak.

4. Muomala va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish. Bu bosqichda bolaning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida e’tibor beriladi. O‘zaro muloqot, o‘z fikrini ifoda etish va boshqa bolalar bilan ishlash juda muhimdir. Turli o‘yinlar, rolli o‘yinlar va guruh faoliyatlari orqali ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish samara beradi.

5. Ta’lim muhitini tayyorlash. Maktab ichidagi o‘quv muhitini bolaning ehtiyojlariga moslashtirish zarur. Sinfdagi o‘zaro aloqalar, o‘quvchilar o‘rtasida ijobiy munosabatlarni o‘rnatish muhim hisoblanadi. Ta’lim muhitida tinch, qo‘llab-quvvatlovchi va qiziqarli atmosfera yaratish kerak.

6. O‘qituvchilarni tayyorlash. O‘qituvchilarni autizm sindromi haqida ma’lumot bilan ta’minlash va ularning ehtiyojlariga mos pedagogik yondashuvlarni o‘rgatish zarur.

O‘qituvchilar bolalar bilan ishlashda samara beruvchi metodlarni qo‘llashni bilishlari kerak, bu esa o‘qitish jarayonini yanada samarali qiladi.

7. Natijalarni baholash. Har bir bosqichda bolaga bo‘lgan qanday ta’sir ko‘rsatilayotganini aniqlash maqsadida monitoring o‘tkazilishi kerak. Bu jarayonda bolaning rivojlanishi va o‘qish yutuqlari baholanadi. Ota-onalar va o‘qituvchilar o‘rtasida muntazam muloqot va fikr almashish olib boriladi, bu esa bolaning rivojlanishini yanada rivojlantiradi.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayoni har bir bolaning individual ehtiyojlariga moslashuvchan yondashishni talab qiladi. Har bir bosqichning o‘z vazifalari va maqsadlari bo‘lib, bolaning muvaffaqiyati uchun to‘g‘ri yo‘lni tanlashda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon, shuningdek, ota-onalar, pedagoglar va boshqa mutaxassislar o‘rtasidagi yaqin hamkorlikni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axrorova S.A. Autizm sindromli bolalarda muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishning korreksion-pedagogik asoslari: pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss., avtoref. – 2026. – 52 b.

2. Marsh A., Spagnol V., Grove R., Eapen V. **Transition to school for children with autism spectrum disorder: A systematic review.** // *World Journal of Psychiatry.* – 2017. – Vol. 7, No. 3. – P. 184–196

3. Батаршев А.В. Психодиагностика способности к общению, или как определить организаторские и коммуникативные качества личности. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 176 с.

4. Батаршев А.В. Психодиагностика способности к общению, или как определить организаторские и коммуникативные качества личности. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 176 с.

5. Батаршев А.В. Психология личности и общения. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 248 с.

6. Батаршев А.В. Психология личности и общения. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 248 с.